

gett sig i kast med. Dessutom ger han röst åt några av historiens anonyma som vanligtvis finns i synfältets utkanter. Kort sagt lysande historieskrivning. Men det vore likväl angeläget med en överkurs där Englund diskuterar hur redskapen i hans historiska verkstad används.

Lunds universitet

KIM SALOMON

Klas-Göran Karlsson, *Urkatastrofen: Första världskrigets plats i den moderna historien* (Stockholm: Atlantis 2014). 299 s.

I den flodvåg av böcker om första världskriget som välldes fram minnesåret 2014 uppehöll sig flertalet vid frågan om krigets orsaker och förlopp. Ett annorlunda perspektiv anlägger nu lundahistorikern Klas-Göran Karlsson i *Urkatastrofen: Första världskrigets plats i den moderna historien*. Ambitionen är att utreda krigets långsiktiga verkningshistoria, dess effekter på eftervärldens politiska historia. Huvudtesen är att första världskriget, snarare än det andra, lade grunden för vår tid. Med undantag för två delkapitel om krigets emancipatoriska effekter – bland annat social ingenjörskonst, kvinnlig rösträtt och medicinska genombrott – ligger tyngdpunkten på de destruktiva konsekvenserna. Med första världskriget föddes det totala kriget och i dess förlängning totalitära diktaturer och folkmord. Enligt Karlsson kan nutida konflikthärddar på Irland och Balkan, i Mellanöstern, Rwanda och Kaukasus alla ledas tillbaka till denna urkastrof.

Trots fokuseringen på krigets följder bjuder Karlsson också på intressanta diskussioner om dess bakgrund och förlopp. Inte minst värdefull är resumén över tidigare forskning. Särskild vikt läggs vid Fritz Fischers *Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18* från 1961, en väldokumenterad uppgörelse med den dittills förhärskande kålsuparteorin, enligt vilken stormakterna liksom av en slump snubblade in i kriget. Alla var enligt detta synsätt medskyldiga till krigsutbrottet, en tes som fått en renässans i Cambridgehistorikern Christopher Clarkes bästsäljande *Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914* från 2012. Fischer däremot hävdade Tysklands ensamskuld och framhöll de bägge världskrigens förbindelser med varandra, kontinuiteten mellan det wilhelminska kejsardömet och Hitlertysklands utrikespolitik. Hitler var lika litet som första världskriget ett olycksfall i arbetet, för att travestera titeln på en av Fischers böcker. Karlsson lyfter med rätta fram Fischers forskningsinsats och han gör den rättvisa. Detta till skillnad från Clarke, som inte bevärdigar honom med mer än ett par meningar.

Mindre nyanserad ter sig Karlssons huvudtes om ett direkt samband mellan första världskriget och snart sagt alla kriser i det moderna samhället. Enfaktorsförklaringar av detta slag döljer oftast mer än de belyser. Ytligt sett låter sig självfallet en koppling konstateras mellan exempelvis oktoberrevolutionen och detta krig. Men var första världskriget därmed den nödvändiga förutsättningen för denna skickesediga händelse? Hade inte redan en rysk revolution med en kortlivad sovjetmakt ägt rum ett decennium före kriget (1905)? Ju längre framåt i tiden Karlsson förflyttar sig, desto mer långsökt blir hans urkatastrofhypotes. Visst kan man säga, att Mellanösternkrisen har rötter i detta krig. Men är det hela sanningen? Andra beaktansvärda faktorer försvinner ur sikte, såsom USA:s ensidiga stöd till en av de stridande parterna: Israel. En politik som snarare låter sig förklaras mot bakgrund av andra världskriget än det första.

Att söka härleda vitt skilda företeelser ur en och samma källa leder lätt till förenklingar av det grövre slaget, som när Karlsson sätter likhetstecken mellan leninism och hitlerism. Lenin och Hitler skulle ha varit tvilling-själur, vilka båda haft första världskriget som politisk vaggga. Här bortses från att Lenin (född 1870) tillhörde en tidigare generation än Hitler (född 1889). Lenin hörde hemma i en jakobinsk revolutionstradition och hans politiska vaggga utgjordes av imperialismen, som han skrev en klassisk studie om. För Lenin var första världskriget ett imperialistiskt omfördelningskrig, inte i första hand, vilket Karlsson hävdar, en välkommen möjlighet för ett maktövertagande. Om den europeiska vänsterns antikrigslinje segrat 1914 hade kriget kunnat förhindras. Till denna vänster, med företrädare som Rosa Luxemburg, Sylvia Pankhurst, Bertrand Russel och Jean Jaurès, hörde även Lenin. Vidare stod Lenin helt främmande för det rastänkande som var Hitlers livsluft. Förvisso var bolsjevikernas partidiktatur problematisk. Det insåg många som gav den sitt stöd. Även Rosa Luxemburg, som varnade Lenin för att permanenta diktaturen, varningsord som skulle visa sig profetiska i och med stalinismen.

Ett ledmotiv i Karlssons studie är att 1900-talets totalitära ideologier och regimer låter sig härledas ur första världskrigets totala krigföring. Totalitarismens frö såddes i skyttegravarna. En tanke som Karlsson belyser med ett citat ur Hannah Arendts klassiska *The origins of totalitarianism*. Arendt ger här en målande beskrivning av första världskrigets förödande kraft, hur det liksom i ett slag förändrar den västerländska civilisationen med sprängkraften hos en explosion. Men Arendts avsikt var ingalunda att göra kriget till startpunkten för alla katastrofer som sedan skulle följa. Hon sökte såväl krigets som totalitarismens rottrådar i 1800-talets imperialism med dess nationalism och rasism. Arendt gjorde dessutom en tydlig åtskillnad mellan leninism och stalinism och såg inte som Karlsson 1920-talets Sovjetstat

som totalitär. Inte heller Mussolinis Italien, för att ta ett annat exempel. Hennes totalitarismbegrepp avsåg Sovjet från 1930 och Tyskland från 1938, med nazidiktaturen i första rummet. Hon markerar samtidigt, återigen till skillnad från Karlsson, en skillnad i graden av förtryck mellan Hitlers och Stalins regimer. Den sovjetiska lägerarkipelagen jämförs med skärselden, de tyska förintelselägren med helvetet. Det nazityska barbariet saknar helt motsvarigheter.

Det är en ojämn bok Karlsson skrivit. Den innehåller mycket av intresse, men också alltför många lösa trådar och ofullständiga resonemang. Som läsare blir man inte klok på om det är allvarligt menat att Sverige gick med i första världskriget den 11 mars 2010, då riksdagen erkände det armeniska folkmordet. Eller när han daterar det svenska inträdet i andra världskriget till 12 juni 1997, då den statliga kampanjen Levande historia drogs igång. Ett annat märkligt yttrande är att första världskriget numera kan ses som även Sveriges urkatastrof, eftersom svenska tidningar skrev mer om detta krig minnesåret 2014 än 1989. Men framförallt är Karlssons övergripande resonemang alltför svepande. Tesen om första världskriget som den Pandoras ask ur vilken allt elände följde är för endimensionell för att övertyga.

Göteborgs universitet

JAN CHRISTENSEN

Ann-Mari Borgelin (red.), *Hvor Dannebrog faldt ned: Kaptajn Richard Gustav Borgelins erindringer fra Den Estiske Frihedskrig* (Frederiksberg: Bogforlaget Frydenlund 2012). 192 s.

En vårdag 1919 erbjöds löjtnant Richard Gustav Borgelin uppdraget att utbilda och leda en kår av 200 frivilliga danskar i det estniska frihetskriget. Borgelin tackade ja, ett beslut som kom att bli livsavgörande för honom. Han ledde framgångsrikt den danska kåren under insatser såväl i Estland som i Lettland, lärde sig estniska och bosatte sig i Estland. Han lämnade landet vid den sovjetiska ockupationen år 1940 och gav följande år ut boken *Det befriade Baltikum* (originaltitel *Baltikum kæmper*), en initierad skildring av hur det gick till när de baltiska staterna införlivades med Sovjetunionen.

Omkring år 1945 skrev Borgelin, med stöd av dagboksanteckningar, ned sina minnen från frihetskriget. Vid hans död 1966 ärvdes manuskriptet, som inte är helt komplett, av dottern Ann-Mari Borgelin. Hon har nu givit ut det, tillsammans med några av fadern samlade dokument och texter. Utgåvan har stort historiskt värde, men är dessvärre behäftad med en del transkriptionsfel och inkonsekvenser.